
лишь малая часть той благодарности, которую я хотел бы выразить академику Б.Е.Патону от имени всей научной

общественности и всего народа республики в связи с 90-летием со дня его рождения.

Получено 06.11.2008

Г.Г.Дука

**Молдавсько-українські культурні та наукові зв'язки:
історія і сучасність**

Висвітлено молдавсько-українські культурні та наукові зв'язки на протязі віків до теперішнього часу, в тому числі зв'язки та співробітництво академій наук Молдови і України.

О.Л.Храмова-Баранова

**Передісторія сертифікації, її значення
і формування законодавчої бази**

Розглянуто ідею сертифікації і загальне її розуміння з давніх часів. На основі літературних джерел показано розвиток клеймування продукції виробником для отримання високої її якості, а також формування законодавчої бази сертифікації. Висвітлено період, коли зародилася найпростіша форма сертифікації і виробник продукції вперше почав стверджувати, що вона відповідає вимогам загальноприйнятого стандарту.

Історичні джерела наводять багато прикладів стародавнього маркування виробів. Наприклад, щоб відрізнити свої речі від чужих, люди винайшли спеціальні знаки — тамги, які видавлювали на виробах із сирої або термічно обробленої глини, випалювали на тілі своєї худоби, висікали на каміннях, які ставили біля меж своїх земельних володінь. Тамги могли бути індивідуальними і колективними, тобто ними обмежувалася власність будь-якої людини або всього роду.

Безсумнівним здобутком історіографії було визначення кола питань, в аспекті яких доцільно вивчати проблему. Деякі з них у певному ступені були розкриті, у тому числі витoki появи мір. Більшість питань була недостат-

ньо вивчена, серед них такі, найбільш значні й вагомі, як зародження, розвиток і значення стандартизації і сертифікації.

Одним з найбільш серйозних досліджень походження руських мір, стандартів і сертифікації є робота М.Т.Беляєва. У своїй концепції він виходив із того впливу, який зробила метрологія Древнього Сходу на метрологію країн, аж до сучасності [1]. Слід зазначити, що мали місце й істотні зрушення в історичних дослідженнях метрології і стандартизації, зокрема метрології Київської Русі. До радянського періоду належать праці Б.О.Рібакова про древньоруські міри, котрі він вперше представив як єдину систему. Академік Б.О.Рібаков вказу-

© О.Л.Храмова-Баранова, 2009

вав, що однією з особливостей народної метрології є принцип поступового поділу на два, наприклад півсажень, лікоть (четверта частина сажени), чверть (четверта частина півсажени). Б.О. Рибаків довів, що усі види давньоруських сажнів займають положення основних геометричних ліній розрахункової таблиці древніх зодчих — так званого вавилону чи стандарту [2, 3]. Також слід виділити праці Л.Гумілевського [4] та Б.Д.Грекова [5]. Висновки дослідників багато в чому не співпадають з існуючими концепціями, зокрема, на думку Л. Гумілевського, рівень розвитку соціально-економічного буття країни цілком залежить від рівня інженерної думки в ній. Академік Б.Д.Греков, соромлячи авторів легенди про відсталість Київської Русі, казав: “Переступив порог св. Софії, Ви сразу попадаете во власть ее грандиозности и великолепия...” [5, с.159]. На основі залучення численних джерел, насамперед фондів Державного історичного архіву, вдалося прослідкувати формування сертифікації в багатьох галузях. У літописах і хроніках приділяється мало уваги інженерним винаходам Київської Русі, але за збереженими пам'ятками і випадковими записами можна судити про високий для свого часу розвиток будівельної справи у наших предків, яка спиралася на прийняті тоді норми в будівництві.

Вагомий внесок у становлення стандартизації і сертифікації в контексті розвитку науки метрології зробили Г.Паукер, А.Я.Купфер, В.С.Глухов, Д.І.Менделєєв, Г.А.Саранча, М.І.Шаповал [6—8]. В їх ґрунтовних працях можна знайти відомості від виникнення мір, ваги, норм і контролю до опису наукових досліджень і використання результатів цих досліджень на практи-

ці. З-поміж інших виділяється новизною поглядів праця професора Г.Де-Метца, де він цілеспрямовано підходив до проблем метрології і сертифікації в електрофізиці [9].

З розвитком ремесел і торгівлі людям стало небайдуже, чиї товари вони купують. Майстри почали мітити свої товари особливими клеймами, що нагадували тамги. Клеймо — це знак авторства, яким мітиться товарна власність, нею володіють не заради накопичення, а заради продажу товару. На клеймо переносилася репутація виробника, тому воно було покликане засвідчити високу якість товару. Наявність на товарі клейма грала вирішальну роль в суперечках, коли приналежність товару ставилась під сумнів. Коли між виробником і покупцем з'являвся посередник — купець, який іноді відвозив товар далеко від місця виробництва, клеймо почало слугувати певною гарантією якості, оскільки репутація окремих майстрів була різною. Так, майже за 4000 років до н.е. ремісники Ассирії і Вавилону на кам'яних плитах, збудованих ними, висікали свої фірмові знаки. Ці знаки, що були знайдені у XX столітті, можна вважати попередниками товарних знаків. Отже, очевидно правомірно віднести час виникнення прототипів сучасних знаків до періоду рабовласницького ладу. Знайдені у Греції знаки, які відносяться до 2 тис. року до н.е. і складаються з літер, утворювали певні словесні позначення, що можна віднести до спроб маркування тих чи інших речей. Історичні джерела містять дані про те, що етруски позначали вироблений ними сир символом місяця, а у Помпеї була знайдена вівіска з позначенням м'ясника, на якому було зображено окорок, вівіска молочника

із зображенням кози і пекаря на фоні млина та інші. Стародавні германці певними знаками позначали збудовані ними будинки і двори, а також товари, що вироблялися у цих будинках [10, с.58].

Подальший розвиток ремесел і торгівлі зумовив швидке зростання ролі і значення клеймування товарів та позначення послуг. Цьому в значній мірі сприяла поява дворянських гербів, які були родовими позначеннями, такі знаки ставилися на зброї, меблях, одязі тощо. Слідом за дворянськими гербами з'явилися цехові позначення, замість клейма майстра на виробах почали проставляти герб цеха або який-небудь з його елементів. У такий спосіб прибуток ремісників було поставлено в залежність від збуту продукції, що ними вироблялась, а збут, у свою чергу, зумовлювався її якістю. Відомо, що існував суворий контроль, аби клеймо не було поставлено на неякісному виробі. З поширенням виробництва паперу постала необхідність певним чином позначати і сам папір того чи іншого виробника. У XIII ст. з'явилися перші позначення паперовиробників, ними стали водяні знаки, які застосовуються й до сьогодні. Певна форма водяного знаку індивідуалізувала його виробника, що спонукало до підвищення якості самого паперу [11, с.21].

Наступним етапом у розвитку позначень товарів стали знаки гільдій, в які об'єднувались ремісники. Ці знаки вже чітко зазначали походження товару, що знаходило закріплення і у правових нормах того часу. Статути вже містили приписи, за якими золотих і олов'яних справ майстри повинні були застосувати особисті клейма, які вносилися до державних реєстрів. Користуватися такими знаками мо-

гли тільки гільдії, а підробка знаків або зловживання ними суворо каралися. З моменту своєї появи клейма поставили на охорону власності й в свідомості людей постійно зростала повага до таврованої ручної і цехової праці. Інтереси торгового і промислового підприємництва привели до виникнення потреби захищати його знаки, тому перші клейма на товари як юридична форма захисту праці відносяться до кінця середніх віків [12, с.8].

Зародження російського законодавства в сфері промислового торгового знаку можна віднести до XVII ст., коли 22 квітня 1667 року вийшов російський законодавчий документ "Новоторговый Устав" Росії. Він містив правові норми, які регулювали внутрішню і зовнішню торгівлю, і саме тут вперше згадується клеймо. У XVII ст. клеймо більшою мірою мало функцію митного знаку для розрізнення російських та інших товарів, а також для підтвердження факту оплати митного збору. Лише після початку реформ царя Петра I, що сприяли швидкому зростанню російської промисловості, клеймо на товарах почало відігравати роль, яку в нашому сучасному сприйнятті грає товарний знак. У 1774 році за пропозицією мануфактур видається перший наказ влади про обов'язкове клеймування всіх російських товарів особливими фабричними або заводськими знаками, щоб можна було відрізнити їх один від одного. Так товарне клеймо стало виконувати теперішню функцію. У 1830 р. в Росії був прийнятий закон, де зазначалися точні правила і способи клеймування, а також передбачалася відповідальність за підробку товару або клейма. Клеймо, яке проставлялося на товарі, вказувало на приналежність до цехової організації

ремісників (гільдії купців) і водночас було знаком якості [7, с.34—37].

У міру перетворення дрібного кустарного виробництва на масове і поширення капіталістичного способу виробництва змінюються національні ринки. У зв'язку з широким розповсюдженням машин виникло масове виробництво однорідних товарів, що в свою чергу зумовило розвиток торгівлі та жорсткої конкурентної боротьби. Саме конкуренція примусила виробників шукати своїх споживачів, а для цього потрібно було підвищити якість свого товару і позначити його певним знаком. Таким чином, для цього періоду характерне зростання ролі товарного знаку у двох основних його проявах: з одного боку, як засобу індивідуалізації товару, з іншого, як інструменту реклами. Проте найкращі умови для маркування товарів були створені ринковою економікою в період панування класичної політичної економії та сформованого в її рамках економічного лібералізму.

Необхідність забезпечення надійної правової охорони товарних знаків існує вже досить давно. Раніше за все була визнана санкція за підробку товарного знаку. Ініціатором такого підходу стала ще на рубежі XVIII—XIX ст. найбільш передова французька буржуазія. Пізніше законодавство про знаки розвивалось відповідно до потреб розвитку капіталістичного виробництва. В останній третині XIX ст. у найбільш розвинутих країнах були прийняті закони про охорону товарних знаків: Франція — 23.06.1857 р.; Італія — 30.08.1868 р.; Англія — 01.04.1879 р.; США — 03.03.1881 р.; Великобританія — 25.08.1883 р.; Німеччина — 12.03.1894 р.; Росія — 26.02.1896 р.

Законами досить докладно регламентувалися правовий режим, вико-

ристання і захист, розширилося коло товарних позначень. Встановлення охорони знаків за кордоном знайшло своє відображення у міжнародних угодах — Паризькій конвенції з охорони власності (1883) і Мадридській угоді (1891), де вказувалося:

- ❖ реєстрація знака в одній з держав, які домовляються, стає знаком у будь-якій іншій країні;
- ❖ зареєстрований в країні походження знак охороняється у своєму початковому вигляді в інших державах, які домовляються;
- ❖ у реєстрації може бути відмовлено тільки у чітко визначених випадках: якщо ця реєстрація призводить до порушення прав третіх осіб, якщо знак не має відмінних ознак, якщо знак суперечить моралі та правопорядку або може ввести суспільство в оману;
- ❖ кожна держава, яка домовляється, повинна відмовляти у реєстрації і забороняти використання знаків або елементів знаків, які містять без відповідного дозволу герби, прапори чи інші державні емблеми, офіційні знаки, клейма контролю і гарантії, скорочені та повні найменування міжнародних міжурядових організацій;
- ❖ охорона розповсюджується на колективні знаки і знаки обслуговування [12, с.17—19].

Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків у міру необхідності переглядалась у 1911 р. (м. Вашингтон), 1925 р. (м. Гаага), 1934 р. (м. Лондон), 1957 р. (м. Ніцца), 1967 р. (м. Стокгольм). Останні зміни в угоді були внесені у 1979 р. Слід зазначити, що для того, щоб будь-яка країна могла приєднатися до Мадридської угоди, вона повинна стати учасницею Паризької

конвенції. Основна суть угоди полягає у тому, що заявники з будь-якої країни для того, щоб отримати реєстрацію в інших країнах, подають тільки одну заявку в Міжнародне бюро Всесвітньої організації інтелектуальної власності [11, с.27].

У Росії Закон про охорону товарних знаків був прийнятий у 1896 р., діяв до революції 1917 р., а потім питання про товарні знаки знайшло відображення у Декреті Ради Народних Комісарів «О пошлине на товарные знаки», який було прийнято 15.08.1918 р. Декрет зобов'язував зареєструвати товарні знаки, які отримали правову охорону. В Україні на теперішній час охорона прав на товарні знаки регламентується Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів» від 15 грудня 1993 р., Паризькою конвенцією з охорони (чинна в Україні з 25 грудня 1991 р.), Угодою про міжнародну реєстрацію знаків, підписаною 1991 р., (чинна в Україні з 25 грудня 1991 р.), Протоколом Угоди про міжнародну реєстрацію знаків, підписаним 1989 р. (чинний на території України з 29 грудня 2000 р.), а також рядом законів і підзаконних актів, які регулюють сумлінне використання знаків з врахуванням національних інтересів, в тому числі законами України «Про мови», «Про захист прав споживача, недопустимість недоброякісної конкуренції», «Про наукову технічну експертизу», а також іншими нормативними актами [8, с.115; 12, с.32].

З розвитком зовнішньоторговельних і економічних відносин, науки і техніки з'явилася необхідність проведення об'єктивних випробувань виробів, незалежних як від виробника, так і від споживача продукції, тобто третьою стороною, що б гарантувало

відповідність виробу певним вимогам якості. Так виникла сертифікація в сучасному розумінні цього слова. Нині сертифікація стала одним із важливих механізмів управління якістю, який дає можливість об'єктивно оцінити продукцію, забезпечити контроль за відповідністю продукції вимогам екологічної чистоти, надати споживачу підтвердження її безпеки, а також підвищити її конкурентоспроможність. За кордоном безпека продукції для людини і навколишнього середовища давно засвідчується шляхом сертифікації і, хоч вартість її досить велика, виробник змушений одержувати сертифікат для того, щоб мати ринок збуту і уникати втрат при продажу своєї продукції. Втрати можуть бути значними: за даними Торговельно-промислової палати України, вони сягають 25% обсягу продажу. Суттєвий внесок у вирішення питань сертифікації, а також захисту інтересів споживачів зробила ООН, яка розробила і затвердила основний міжнародно-правовий документ «Звід загальних керівних принципів ООН щодо захисту інтересів споживачів».

Підвищення вимог до якості продукції, процесів і послуг в умовах конкуренції зумовили потреби виробників, експортерів та імпортерів, підприємств сфери обслуговування виконувати і впроваджувати в практику перевірку і підтвердження якості продукції або послуг відповідно до вимог стандартів. У світовій і вітчизняній практиці застосовуються різні процедури і методи підтвердження відповідності продукції заданим вимогам. Незалежна сертифікація серед цих способів підтвердження відповідності займає особливе місце, вона стала складовою будь-якої інфраструктури, що ефективно функціонує. Сертифікація продукції на

основі визначених на міжнародному рівні принципів і процедур є найважливішим кроком встановлення взаємної довіри до результатів перевірки.

1. *Беляев Н.Т.* О древних и нынешних русских мерах протяжения и веса // *Seminarium Kondakovianum*. — Прага, 1917. — Т.1. — С. 258—260.
2. *Рыбаков Б.А.* Мир истории. Начальные века русской истории. — М.: Мол. гвардия, 1984. — 351 с.
3. *Рыбаков Б.А.* Из истории культуры Древней Руси: Исследования и заметки. — М.: Изд-во МГУ, 1984. — 240 с.
4. *Гумилевский Л.* Русские инженеры. — М.: Изд-во «Молодая гвардия», 1953. — 440 с.
5. *Греков Б.Д.* Киевская Русь. — М.: Госполитиздат, 1953. — 568 с.
6. *Д.И.Менделеев* — основоположник современной метрологии: Сб. статей / Под ред. В.В. Бойцова. — М.: Изд-во стандартов, 1978. — 240 с.
7. *Саранча Г.А.* Метрологія, стандартизація, відповідність, акредитація та управління якістю. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 672 с.
8. *Шановал М.І.* Основи стандартизації, управління якістю і сертифікації: Підручник. — 3-те вид. — К.: Європейський університет фінансів, інформації, систем, менеджменту і бізнесу, 2000. — 174 с.
9. *Де-Метц Г.Г.* Столетие метрической системы // *Физическое обозрение*. — 1909. — Т.10, №1. — С. 299.
10. *Шумега С.С.* Дизайн. Історія зародження та розвитку дизайну. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 300 с.
11. *Ермаков В.В.* Рекламное дело. — М.: Изд.Московского психолого-социального института, 2004. — 184 с.
12. *Танычин В.А.* Основы стандартизации и управления качеством продукции. — М.: Изд-во стандартов, 1989. — 214 с.

Одержано 18.11.2008

О.Л.Храмова-Баранова

Предистория сертификации, ее значение и формирование законодательной базы

Рассмотрены идея сертификации и общее ее понимание с давних времен. На основе литературных источников показано развитие клеймения продукции изготовителем для получения высокого ее качества, а также формирования законодательной базы сертификации. Освещен период, когда зародилась простейшая форма сертификации и производитель продукции впервые начал утверждать, что она соответствует требованиям общепринятого стандарта.